

Előadás : Deportálás és kitelepítés az 1950-es években; Konferencia a Barabás villában 2010.10.20

A VÖRÖS CSILLAG VÁSOTTSÁGA :

Óvoda, Iskola, Kultúra, Művészet, Sport és egyébek.

Lenintanya 1951

Mikus István 2010 Budapest

A „vásott” szót ma már alig használjuk, de mindenki tudja, hogy a vásott kölyök nem egy csínytevő gyerek, hanem olyan valaki aki gonoszul viselkedik kisebbekkel és öregekkel, talán lop és csal is. A rendszer és kiszolgálói, egyben haszonélvezői vásottságát, gonoszságát tapasztaltuk meg kényszerlakhelyünkön a Polgár melletti Lenintanyán.

Legjobban a jeles író összegezte állapotunkat :

„ Ami azelőtt a tied volt, az most a másé.
Ami azelőtt jó volt, most rossz.
Ami azelőtt okosság volt, az most lopás,
s ami azelőtt lopás volt, az most törvény.
S mindezt együtt úgy nevezik, hogy szocializmus”

(Wass Albert: Elvásik a veres csillag)

Amikor mi Kunmadarásról megérkeztünk, az egy évvel előttünk érkező nyugat és dél-magyarországiak már sok mindent elrendeztek. A kis és rosszul szigetelt birkahodály és a túlsúfolt barakk mellé hosszú házak épültek. A házakat építők vályogot vetettek, és nagy igyekezettel építkeztek, annak ellenére, hogy az Állami Gazdaság kifejezetten rosszindulatú ávosai és brigádvezetői amennyiben bármilyen, egyébként nem olyan sürgős munkát találtak ki, az volt az elsődleges az építkezéssel szemben – ennek ellenére 1950 telén már beköltözhetek az építők. A vályog még nem száradt ki egészen novemberre. Egyik újonnan épült ház egy helyisége lett a nyolc osztályos iskola, addig külterjesen folyt az oktatás . De vissza az óvodához : Anna néni, vagy Anna nővér hiszen „civil” foglalkozása apáca volt, gyűjtötte össze a kicsiket és művelt velük napok alatt csodát. Mi nagyobbak száj tátva figyeltük, ahogy a kicsik libasorba egymásután haladva, egy ott nem lévő kifeszített drótkötélen két karjukat széttárva kötél táncosként egyensúlyozva és a nem létező publikum felé hajlongva énekelték:

Jó napot a bácsikáknak,
Jó napot a nénikéknek,
Dróton járó baba vagyok én !
Drót a kezem, drót a lábam,
Drótból van az eszem a helyén.

Közben kezükre, lábukra, fejükre mutattak, és így sétáltak körül a tábort, ha jó idő volt. Nem volt állandó helye a foglalkozásaiknak, de rossz idő esetén bárhova betérhettek, Mindenki imádta őket ahogy szavaltak, énekeltek, vagy tornáztak esetleg táncoltak. Természetesen imádkoztak néha, de ez minden bigottságot nélkülözően természetes volt. Anna néni intelligens, kultúrált és megnyerő egyénisége egy kitűnő pedagógust takart, akinek mindig volt mondanivalója a nagyobb gyerekek és felnőttek részére is. Önkéntes szolgálata, nap közben amikor a szülők dolgoztak, a nagyszülők pedig ha voltak vagy ugyancsak dolgoztak, nem is mindig a tábor közelében, vagy ha otthon voltak foltoztak, kötöttek, mostak esetleg megkíséreltek valamilyen ételt készíteni, szóval ez a segítség nagyon sokat jelentett a kicsiknek is és a család felnőtt tagjainak is.

Az idillikus képhez azért hozzátartozik, hogy a gumicsizmát is gyakran lehúzó feneketlen sárra gyalogjáróként istállótrágyát terítettek az állatgondozók, ezen sétálgattak az apróságok. Az 1950-ben kitelepítettek oktatását ifj. Keserű József kezdte meg. Jóska egy dunántúli Református Gimnáziumban érettségizett, ahol Pápa és Csurgó mellett más kitűnő iskolák is voltak. Ezek a gimnáziumok) kitűnő tanárral, híres könyvtáraikkal, a Műegyetem segítségével felszerelt – a középiskolák színvonalát messze felülmúló szertáraikkal – a Dunántúl kitűnő gimnáziumai voltak, jelentős történelmi múlttal. 1948-ban ugyan államosították (1949-ben pedig az iskolák baloldali vezetésének már jelentenie kellett, hogy ki tanul még hittant) de Keserű Jóska még hagyományos rendben jutott a tudáshoz, és érettségizett le. Ezzel a tudással felvértezve kezdte meg a kisebbek magas színvonalú és lelkiismeretes oktatását, hol a szalmakazlak árnyékában, vagy az istállók mögött, bárhol ahol félre tudtak vonulni, hogy zavartalanul tudjanak elmélyedni a tanulásba .

Az egy tantermes nyolc osztályos iskola ahová jártunk, érkezésemkor már Offenbacherné irányítása alatt állt, ő nem kitelepített volt, férje Offenbacher László ; szobatársunk Pécsi Sándor bácsi szerint : „Ofi az agramónus” most látom az iratokból, hogy valójában a gazdaság igazgatóhelyettese volt. Állandóan rohanó százas Csepeljén hatalmas porfelhőt kavarva cikázó kis ember volt. Ofiné jóindulatú tanerő volt, Ofiban pedig már neve alapján is jobban bíztak az öreg baranyai svábok mint a többiekben. Egy közeli tanyán laktak, gyakran bíztak meg, hogy én vigyem ki esti fejés után a tejet hozzájuk. Ez az egy – két kilométernyi séta is a szabadság átmeneti illúzióját keltette és így örültem neki. Viszonylag kicsik voltak gyerekeik, de hogy milyen volt a ház belülről azt sohasem láttam. Ez a magánjellegű kapcsolatunk a tejeskanna átadásáig tartott ami az ajtóban történt. Az osztatlan egy tantermes iskolában egy osztálytársam volt csak Szűk Zsuzsa, roppant csinos barna copfos kislány, persze, ha egy közös feladat megoldásánál összedugtuk a fejünket szünetben az egész irigy banda hangos „szerelmesek, szerelmesek” ordítással csúfolt bennünket. Szóval ez is olyan iskola volt mint a többi, nekem és gondolom többeknek szokatlan volt a koedukált oktatás, előzőleg Kunmadason fiú osztályba jártam és később is az általános iskola befejezéséig. Újdonság volt az is, hogy megismerkedtünk kisebbek és nagyobbak feladataival és feleleteivel a közös tanteremnek és tanóráknak köszönhetően, de nem volt egyszerű az átállás. Bizonyítványunkat a (tiszta) - polgári iskola igazgatója írta alá az osztályfőnök Offenbachernével együtt félévkor és év végén is mert névleg a polgári általános iskola kislétszámú kihelyezett tagozata voltunk. Az előző év záróvizsgálója még a kitelepített oktatóval, szabadtéren a táborhatáron felállított asztal előtt történt, mert az igazgató nem léphetett be a táborba.

Érdekes módon az anyaiskola törzskönyvében (mint ahogy később kiderült) nem szerepelünk, tehát, ha megvalósult volna ávósaink gyakran emlegetett vágya, hogy egyszer az egész tábort likvidálják akkor ezúton nekünk gyerekeknek nem sok nyomunk maradt volna. Én magammal vittem tankönyveimet és füzetemet, bizonyítványomat, meg egy „Történelmi arcképcsarnok” című – lexikonméretű - könyvet amiben a magyar királyok és vezérek egész alakos rézkarca mellett szerepelt életleírásuk kortársakkal és csatáikkal, háborúikkal együtt - esténként ebből meséltem öcsémnek. Nem sok egyéb könyv akadt a kezembe, az elhurcoltak természetesen módon egyéb hétköznapi javakat, ruhát és élelmiszert csomagoltak abban a szűk egy órában ami a kitelepítés kezdetét jelentette. Nagyon megörültem, amikor Bede Fazekas Csaba nekem ajándékozta egyik gimnáziumi tankönyvét.

A táborban nagyon sok intelligens ember volt, és megtanultuk, hogy az intelligencia nem igazán függ össze az iskolázottsággal. Ők rengeteg történetet, verset, mesét mondtak el nekünk, vagy tanítottak meg rá bennünket. Részesültünk ugyancsak „önképzőkori” alapon szakoktatásban is. Ábrahám Péter bácsi Oldról, az egyik legigazabb ember akit a táborban megismertem fülön fogott néhányunkat és megtanított arra hogy lehet betont készíteni és megfelelő vasalással abból disznóvályút gyártani. Kikérdezett bennünket és fel kellett mondanunk neki az összetételt és a gyártás lépéseit. Nem nyugodott amíg ezt meg nem tanultuk

tőle, az egészszet azzal indokolta, hogy „higgyétek el, ebből meg lehet élni”. Péter bácsi más alkalommal a siló gödör feltöltése során két ökrrel tömörítette a silót, mert ha az laza vagy levegős akkor megrohad az egész és oda a téli takarmány. Öt éves öcsém elkeseredve nézte a munkát, bele volt keseredve, hogy nem dolgozhat. Péter bácsi azután odaintette, megkérdezte, hogy ráérne-e, mert neki kellene egy kis segítség. Dezső öcsém persze boldogan vállalkozott és utána ő vezette az ökröket apró gumicsizmáiban haladva előttük, Péter bácsi meg hátulról tartotta a mérsékelt tempót. A nap végén pedig odahívta a kicsit és azzal, hogy ez a te napi kereseted egy fényes öt forintost nyomott a kicsi kezébe. Ez igen nagy pénz volt abban az időben ; egy forintba került egy kiló kenyér, és ugyanannyi volt egy fanyelű fogkefe ára is. Ragyogó arccal szaladt haza és adta át az addig markába szorongatott pénzt Édesanyánknak azzal, hogy „ezt én kerestem”! Péter bácsi feleségének súlyos csontritkulása volt , hétrét görnyedve járt mint egy mesebeli öreganyó és mindenkivel derűsen, jóságosan viselkedett, beszélgetett. Állítólag édes fiuk volt az az Ábrahám Dezső református lelkész akit a kitelepítés után sokszor hallottunk az Amerika Hangjában vasárnaponként prédikálni. Az áramfejlesztő tompán pufogó egyhengeres meghajtó motorját Vitályos Béla működtette, villanyszerelő – áll a gazdaság papírjaiban, korábban katonatiszt volt, tőle is hallottunk néhány jó történetet amikor a hideg elől egy-egy őszi estén behúzódtunk a jól temperált gépházba, ahol az óriási lendkerékű egyhengeres dieselmotor jó meleget adott . Nagy Varga Dezső is szóba ált velünk tizenévesekkel, és mesélt arról, hogy is élnek a dán gazdálkodók, ahol mint fiatal Kisgazda aktivista tanulmányúton járt – mindez életre szóló szakképzés volt, magas szinten, amiben részesültünk. Zsebnaptáramban feljegyeztem még, más felnőtt beszélgetőtársaimat, például Kajsza Józsi bácsit és kedves feleségét, akik mindig nagy türelemmel válaszoltak kérdéseimre, és meséltek érdekes történeteket előző életükből.

Kultúra: már az előzőekben elmondottak is utaltak arra, hogy bennünket gyerekeket nem ingerszegény környezet vett körül, Lipták Aurél bácsi is folytatta – amikor hozzájutott a cserkészfoglalkozásokat. De a csúcs kulturális eseményre az osztálytermünkbe került sor, ahová a felnőttek egy kis színpadot ácsoltak, a serdültebb ifjak meg, Bede Fazekas és Breuer fiúk Nárái öcsi hathatós közreműködésével egy plafonig érő díszletet festettek ahol kellemes baranyai dombos táj látszott falvakkal templomtornyokkal, az odavalósiak már a látványtól is elpityeredtek, az asszonyok igen csak törölgették a szemüket. Hát amikor a kórus rázendített, hogy „Haza vágyok csendes kis falumba...” akkor már mindenki hazagondolt. Egyébként volt zenekar is, szervezése hosszú időt vett igénybe, és érdekes módon a féltett kincsek közt volt hegedű is, klarinét, tangóharmonika meg trombita is, gordonka meg a legmagasabb színvonalon, hiszen az ősz szálfegyenes tartású Bede Fazekas Ödön (kottáját fiatal felesége lapozta) akadémiai színvonalon szólaltatta meg a klasszikusokat. De vissza a zenekarra ! Már az első zenekari megbeszélésen kitént a rettenetes hiánya a nagydobnak. Oda a taktus ! Szörnyen letörték voltak a megbeszélés résztvevői. De csak adódott megoldás. Czuni bácsi végelgyengült Talpas nevű kutyájának a bőre lett a megoldás.

Még börtönnóta is volt (két jassznak öltözött fiatal énekelte „Sötét az évszak, kihalt a város...”) Utána tánc volt táncrenddel stb. ávósaink ilyenkor korábban nemigen láttak.

Sport: A futás volt az első, én annyit még korábbi életemben sohasem futottam, most viszont Szabó Kazival és Villányi Lacival gyakran futottunk és rejtőzködtünk amikor kiszöktünk a táborból és kosárral, akkor még nem védett csíkot halásztunk a Kengyel - közben (egyszer egy méretes törpeharcsa is akadt, amit a kiöntésben kézzel fogtam meg, ápoltam is szűrős tuskéje nyomát a tenyeremben vagy egy hétig), gombáztunk a „sárkányheverés” legelőn, vagy galambfiókákat kerestünk az elhagyott tanyákban, és húsvétkor vadkacsa meg bíbictóját gyűjtöttünk zombékról zombékre ugrálva a közeli mocsárban.

A futásnak, menekülésnek és rejtőzködésnek komoly tétje volt, ha az örökös ávós rendőr elcsípett bennünket, annak testi fenyítés, bezárás vagy ráadásul még a rendőrcsizmák pucolása lehetett együttes büntetése.

De a „felnöttek” többségében nagy kamaszok igyekeztek bevonni bennünket, kézilabda meccset szerveztek ahol hat éves öcsém kapus volt, őt Nárai öcsi képezte ki én pedig csatár voltam, személyes trénerem Bede Fazekas Szabolcs volt, a szememben egy igazi vasgyúró sportember. Csodálkoztam, hogy szüleim a meccsre a madarasi Farkas szabó által készített pántos nadrágot adták rám, amiben korábban otthon iskolába jártam, de a tornagyűlés ezidőben a mindennapos viselettől már kicsit hervadt volt. A meccs egyébként kitűnően sikerült, a pálya a levágott lucernatáblán került kijelölésre amit az őslakos dunántúliak nemes egyszerűséggel fenyérnek neveztek, vasárnap itt korzózott a felnőttébb ifjúság, a párok illedelmes távolságot tartva egymás mögött párban sétálva beszélgettek, ez volt az intim kapcsolatok egyetlen nyilvános színtere. Visszatérve a fenyérré gőcsejiek, somogyiak, baranyaiak és alföldiek ismerték meg egymást és különböző tájszólást, tájszavakat (mint göbe, garaboly, csosza, stb) ismertünk meg. Nagy csoda volt a sokac lányok kötött fehér bütykös harisnyája (a bütykök gombméretű kiemelkedések voltak, a sima felületen egyenletesen elosztva. De nyelesbugyit is ott láttam először életemben a ruhaszárítón.

Téli sport is akadt, a házaktól nem messze eső vályoggyödrök befagytak. Eleinte csak csúszkáltunk, egyszer be is szakadtam, ami nem volt túl vicces de a többiek kimentettek, mert a vályoggyödrök helyenként két méternél is mélyebbek voltak, de én szerencsésen fennakadtam egy a két gödröt elválasztó földgáton. Ilyesmivel nem igyekszik haza dicsekedni az ember, így az iskolában égő kályha mellett tettem szalonképessé átázott nadrágotam, társaim segítőkész szolidaritása mellett amire mindig lehetett számítani..

Korcsolya nem volt, néhányan fából, csontból sikertelenül kísérleteztek holmi ősi modellekkel, de a végén a nyerő eszköz egy két talpalatnyi helyű tábla lett, az asztalosok jóvoltából két oldalán felszegelt tíz centinél nem magasabb szántalppal, ami alá a kovácsok hajlítottak hosszanti irányba gömbvasat. Erre már csak rá kellett állni és a kellekek közt még nem említett másfél méteres szeges végű botot a két láb közt át dugva löktük előre magunkat meglehetősen sebesen. Igen jó szórakozás volt !

Sportbemutatóként lehet azt is értékelni, amikor az ávós rendőrök az igen idős gróf Almássy Lászlót a kitűnő úrlovast felültették egy hatalmas rendőr lóra, ő azt egy hét alatt betanította és díjlovagló ruháját felöltve bemutatót tartott. Később egy másik ló ledobta, kórházba került. Bánhegyesi Jóska, akit nem tudni minek a hatására csak Joe-nak szólítottunk, ebben az időben már lévén nálam négy évvel idősebb, felelősségteljes állásban volt, disznókat őrzött. Nem volt ez tréfadolog, a disznók nagyok és meglehetősen öntörvényűek voltak, kellő intelligenciával próbáltak meg becserkészni minden csemegének számító növényt, amit Joe-nak kellett megakadályozni még időben. Öccsével Bélával (aki később örökölte bátyja munkáját) gyakran meglátogattuk, egyszer éppen farigcsált valamit bicskájával, egy három centis átmérőjű ágdarab két végét faragta hegyesre, 10-12 centi lehetett a hossza, majd a hegyes véget egy picit mélyedés fölé helyezve egy hosszabb bottal a hegyre ütve messzire szállt a rövid hegyesvégű darab. Magasra szállt, szaladni kellett utána és minél messzebb továbbütni. A szabályok nem voltak bonyolultak, így tanultunk meg bigézni.

Bár beszámolómat a vallási alapú óvodával kezdtem, még szeretnék néhány szót szólni a tábor hitéletéről. Imádkozni mindenki megtanult, vagy eleve tudott is, tény, hogy mindenki gyakorolta. A gyerekek este elalvás előtt félhangosan mondták el a rövid „én Istenem, jó Istenem” imádságot, utána a hiszekegyet (Hiszek egy Istenben, hiszek egy hazában, hiszek egy örök Isten igazságában, hiszek Magyarország feltámadásában) a nagyobbak meg még a Miatyánkot is, amit a kisebbek és az idősebb generáció is követett. Fokozódott ez a szokásos fohászkodás karácsony táján, amikor az elhagyott otthon és a rokonoktól, barátoktól való elszakíttóságunk érzése nincstelenségünk és kiszolgáltatottságunk hatása megülte lelkünket. Karácsony megünneplése családonként és a „szobák” társas közösségei számára is komoly problémát jelentett. A mi szobánkban Németh András, Ferencz Imre és Szabó Pista, sőt még Domján Béni bácsi is fogatos volt, így viszonylag szabadabban jöttek-mentek a tábor környékén. Egyikük egy hosszú száraz napraforgószárat hozott, ennek kemény szürkére száradt vékony kérge alatt puha belseje van, így azután a többiek által gyűjtött hosszabb rövidebb fenyőgallyakat könnyen be lehetett dugdosni a bicskahegygel készített lyukakba, ezt

feldíszítve csodaszép karácsonyfánk lett. Feldíszítésében mindenki részt vett. Két otthonról vitt papírdíszem volt nekem a legszebb.

Volt katolikus áhítat (nem volt köztünk kitelepített pap) és református Istentisztelet is, utóbbi legemlékezetesebbje számomra az volt amit Keserű Jóska tartott. Korábban írtam, hogy egy református gimnáziumban érettségizett; Csurgón, Pápán, Sárospatakon és más Dunán és Tiszántúli gimnáziumokban is szokás volt pünkösdkor, húsvétkor, karácsonykor legációba kiküldeni a legjobb felsős diákokat, akik prédikáltak a kisebb vidéki gyülekezetekben és gyűjtöttek az iskola számára. Így Jóska ebben (is) kellő gyakorlattal rendelkezett. Mivel a legnagyobb helyisége a tábornak a barakk volt, ilyen alkalmakra ott gyűltünk össze. Nagy kapkodás volt, amikor elhurcoltak bennünket, mégis minden családban akadt biblia és énekeskönyv. A prédikáció szép volt, a gyülekezet pedig igen nagy átéléssel énekelte a zsoltárokat. Ne feledkezzünk meg a munkáról se, és ez bár a címben említett egyebek közé sorolható, korántsem volt egyebek kategória, rabszolगतartóink kódexe alapján csak a 12 évet betöltött gyereket dolgoztathatták volna, (nem tudom, hogy ez leíródott-e valahol,) de ha szükség volt gyerekek által is elvégezhető munkára, a brigádvezetők hajlamosak voltak a tévedésre az életkor megítélésénél. Érdemes neveiket megemlíteni, nehogy feledésbe menjen, Fiatal Gábor, Zöldi István és Szántai. Néhány sorstársunk, ha egyikük valamilyen oknál fogva elnézett valamit, ma már úgy tartja, hogy az rendesebb volt mint a többi. Hát nem, egyik szemetebb volt mint a másik, gyerekekre is kejesen tettek panaszt az ávós rendőröknél, Szántai meg egy fél-analfabéta „helyesírásával” írta feljelentő leveleit – pénzbüntetés kiszabását kérve a gazdaságvezetéstől a kitelepítettek egyike - másika ellen, megadott listája alapján, amiben a büntetést mindjárt meg is szabta, általában 50 forintban – ami akkor sokaknak havi fizetése volt. A büntetés végrehajtását az igazgató- helyettes Offenbacher László írta alá, akit egyébként nem tartottak rosszindulatúnak, de működött a „kommunista fasizmus” és a „fortélyos félelem”. Normák és bérek manipulálása volt sunyiságuk mellett szakterületük, hogy az elcsalt pénzt hogy tudták kivenni annak a technikai oldala még ma is ismeretlen. Idegenelés (árpakalászkó kivágása sarlóval a búzatáblában), gyomlálás, és más alig fizető munka mellett a vízfordás, főleg aratás idején már kiemelkedően jól fizető munka volt, de ha az aratóbrigádhoz messze volt a kút akkor sokszor futva vittük a ceglédi kannát, főleg persze, ha üres volt mert az erős munkához semmi víz nem volt elég az aratóknak. Gyengén fizetett a szíkfű (kamilla) betakarítása, ami az egész szerződött terület esetében teljesen gyerek munkán alapult. A rekkenő hőségben a szíkfű-fésűvel való begyűjtés az árnyéktalan pusztán megviselt bennünket, rákvörösre sültünk estére és a világosabb bőrűek rövidesen lehámlottak. (Egy apró termetű lány Balogh Irma volt közöttünk a legeredményesebb.) Ennek ellenére örömmel vettünk részt minden munkában, büszkeséggel töltött el bennünket, hogy a családi szűkös költségvetést fillérjeinkkel-forintjainkkal képesek voltunk kiegészíteni és az is nagy élmény volt, hogy átmenetileg eltávolodhattunk a mindenkit nyomasztó táborból (egy – egy primitív brigádvezető felügyelete mellett).Bővültek természettudományos ismereteink, megfigyelhettük a mezei pacsirta, nagy őrgébics (becene- vén bábaszarka), bölömbika, fehér kócsag, szürke gém, búbic és vadkacsa életét, a vadlibák vonulását vé alakban és a vörös vércse pocokvadászatát ; a pusztai növényeket mint az ördögsekér és a mocsári növényeket (például a gyönyörű mocsári sárga íriszt), a visszamaradt pocsolyákban, pedig rendszeresen találtunk apró pajzsos rákokat, és mindig akadt felnőtt aki ezeket, valamint a forgószéltől a délibábig a látott jelenségeket elmagyarázta.

„A kommunistáktól még nehéz lesz megszabadulni, mert senki sem olyan veszedelmes, mint egy bukott eszme haszonélvezője, aki már nem az eszmét védi, hanem a zsákmányt” (Márai Sándor)